

УДК 340.12:94(477):929:342.365

НОВОВІЯВЛЕНІ ОБСТАВИНИ У СПРАВІ ЗА ФАКТОМ СМЕРТІ КНЯЗЯ ОЛЕГА

Джолос С.В., к. ю. н.,
викладач циклової комісії суспільних дисциплін
Черкаський державний бізнес-коледж,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту,
доцент Навчально-наукового центру
організації роботи з іноземними студентами
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Стаття присвячена виявленню й розкриттю обставин смерті князя Олега. Зазначено, що загально-відома легенда про смерть потерпілого від укусу змії може розглядатися крізь призму скандинавських літературних прийомів – кеннінгів, багато з яких містять слово «змія» та означають певний вид зброї. Висловлено припущення про те, що князь Олег загинув у бою з хозарами під час каспійського походу близько 913–914 рр.

Ключові слова: князь Олег, кеннінг, «змія битви», «змія загиблих», «кінь моря», «темний кінь шатрів», руси, варяги, хозари.

Стаття посвящена выявлению и раскрытию обстоятельств смерти князя Олега. Указано, что общеизвестная легенда о смерти потерпевшего от укуса змеи может рассматриваться сквозь призму скандинавских литературных приемов – кеннингов, многие из которых содержат слово «змея» и означают определенный вид оружия. Высказано предположение о том, что князь Олег погиб в бою с хазарами во время каспийского похода около 913–914 гг.

Ключевые слова: князь Олег, кеннинг, «змея битвы», «змея павших», «конь моря», «темный конь шатров», русы, варяги, хазары.

Dzholos S.V. NEW CIRCUMSTANCES OF THE CASE OF THE DEATH OF PRINCE OLEG

This article is devoted to revealing and disclosing of the circumstances of death of Prince Oleg. It is noted that the well known legend of the death of the victim of snake bite can be viewed through the prism of the Scandinavian figurative language – kennings, many of which contain the word «snake» and represent a certain type of weapon. It is assumed that Prince Oleg was killed in battle with the Khazars in the Caspian campaign of 913–914.

Key words: Prince Oleg, kenning, “snake of battle”, “snake of dead people”, “horse of sea”, “dark horse of tents”, Rus’ people, Varangians, Khazars.

Постановка проблеми. Історія держави і права України сповнена загадок, особливо коли йдеться про ранній період політико-правового буття. Чільне місце серед них належить періоду Київської Русі. За браком більш достовірних даних науковій громадськості часто доводиться покладатися на припущення як давніх хроністів, так і дослідників подальших епох, що, з одного боку, породжує чимало версій, з іншого – не завжди дає змогу встановити об’єктивну істину в тій чи іншій справі. Отже, зважаючи на значну часову віддаленість, дослідження питань, пов’язаних зі старими добрими часами, є вельми цікавою та важливою справою, необхідною для заповнення «білих плям» в історії держави і права Київської Русі.

Ступінь розробленості проблеми. Варто зазначити, що існує чимало наукових праць і джерел, як мінімум, упродовж останніх дев’яти століть, при цьому особливо значущими в контексті дослідження є праці Нестора Літописця, Аль-Масуді, маловідомих скандинавських авторів, М.С. Грушевського, П.П. Толочка та ін. Разом із тим варто визнати, що значна кількість праць, положення яких часто є суперечливими, лише підігріває цікавість до сивої давнини і стимулює науковий пошук.

Зазначимо, що вельми неоднозначним є й питання про обставини смерті князя Олега, дослідженню яких і присвячена розвідка.

Метою статті є з’ясування обставин смерті князя Олега, що може бути зроблено лише шляхом перегляду наявних версій і відкриття нововиявлених обставин у ході наукової дискусії й досліджень.

Виклад основного матеріалу. Отже, трагічна смерть князя Олега є вельми цікавою історичною загадкою. Звісно, не можна ігнорувати загальновідому версію, викладену в «Повісті минулих літ», яка відносить смерть князя Олега до 912 р. Згідно з нею, волхви наврочили Олегу, що він «прийме смерть від коня свого». Князь перестав їздити верхи на цьому коні та звелів підлеглим добре його доглядати. Після повернення з чергового походу, взявши, що його кінь давно помер, Олег захотів побачити рештки свого коня, з черепа якого вистригнула змія і вжалила потерпілого, через що він і помер [1, с. 29–30].

Утім варто мати на увазі, що точне місце, час і причини смерті князя Олега достеменно не відомі, оскільки навіть літописи називають різні місця його поховання. Так, згідно з «Повістю минулих літ», Олег помер у 912 р., а його могила розташована на горі Щекавиця в Киє-

ві [1, с. 29–30], натомість, відповідно до Новгородського першого літопису, у 922 р. Олег «пішов за море» та помер від укусу змії в околицях Ладogi, де й був похований [2, с. 109].

М.С. Грушевський зазначав, що, ймовірно, князь Олег помер не в 912 р., а трохи пізніше, десь у 914–915 р. (або й у 922 р., за хронологією Новгородської редакції «Повісті минулих літ»), під час чи після каспійського походу [3, с. 435–437].

Цілком можливо, що «зникнення» князя Олега (відсутність відомостей про нього на території Русі у зв'язку з каспійським походом) літописці згодом сприйняли за його смерть, власне, «забувши» про сам похід.

При цьому потрібно пам'ятати про два факти: 1) «Повість минулих літ» написана лише на початку XII ст. (бл. 1110–1118 рр.), тобто через приблизно два століття після смерті князя Олега (912 р.), тож Нестор Літописець, ймовірно, повинен був користуватися якимись ранніми джерелами; 2) перші князі Київської Русі мали варязьке походження, тож значну частину їхнього оточення становили варяги (і скандинави загалом), тому не виключено, що Нестор та інші руські літописці могли користуватися саме скандинавськими джерелами.

Ураховуючи, що в Середні віки історичні джерела були тісно пов'язані з літературними пам'ятками (а інколи й невіддільні від них), варто згадати, що в скандинавських сагах дуже часто застосовувався такий літературний прийом, як кеннінг. А.Я. Гуревич зазначає: «... кеннінг (буквально – «позначення») – поетичний перифраз, що замінює один іменник звичайної мови двома або кількома словами. Кеннінги застосовувалися для позначення найбільш важливих для героїчної поезії понять: «вождь», «воїн», «меч», «щит», «битва», «корабель», «золото», «жінка», «крук», при чому для кожного із цих понять існувало зразу декілька або навіть багато кеннінгів. Замість того, щоб сказати «князь», у поезії застосовувався вислів «дарувальник кілець», поширеним кеннінгом воїна був «ясен битви», меч називали «палкою битви» тощо» [4, с. 13].

Отже, маємо всі підстави припустити, що певні скандинавські джерела, якими користувався Нестор та інші літописці, містили кеннінги, звичні для скандинавів, але незрозумілі слов'янам. Тому цілком можливо, записані літописцем слова «змія» та «кінь» насправді стосувалися не тварин, а були частиною скандинавських кеннінгів, які означали зовсім інші поняття.

Наведемо деякі кеннінги, що містять у своєму складі слово «змія»: «змія тятиви» – стріла; «змія битви» – спис [5] або меч [6, с. 28]; «змія перебранки мечів» [6, с. 66]; «змія загиблих» – меч [6, с. 66].

Так само, чимало кеннінгів мають своїм складником слово «кінь» і при цьому, як правило, позначають слово «корабель»: «кінь моря» [6, с. 21], «кінь верхівки щогли» [6, с. 25], «кінь корабельного сараю» [6, с. 35], «кінь затоки» [6, с. 231], «темний кінь шатрів» тощо [6, с. 286].

Отже, як бачимо, значна частина кеннінгів, що містять слово «змія», означають певну

зброю. У свою чергу, чимало кеннінгів, пов'язаних зі словом «кінь», означають корабель.

Отже, можна припустити, що насправді князь Олег загинув у бою (можливо, на борту корабля під час морських походів).

Якщо продовжити міркування в цьому напрямі, варто вказати, що чимало авторів згадували про східні походи русів, ймовірно, під проводом князя Олега. Так, П.П. Толочко, посилаючись на арабських авторів, згадує походи русів на Каспійське узбережжя (909–910 рр.) і Закавказзя (912 р.) [7, с. 53]. У свою чергу, М.С. Грушевський наводить свідчення арабського автора Аль-Масуді, котрий писав про те, що приблизно наприкінці 913 р. руси на 500 суднах по 100 чоловік на кожному проїшли Доном і Волгою до Каспійського моря й почали грабувати його південне узбережжя, т. зв. Табарістан, але через кілька місяців потрапили в засідку та були розгромлені хозарами. І хоча літопис про це не згадує, деяка інформація збереглася в піснях про похід Вольги на Індійське царство [8, с. 60–61].

Загалом же, враховуючи, що більшість князів епохи чифдому (Аскольд і Дір, Ігор, Святослав) гинули насильницькою смертю, цілком ймовірно, що така сама доля спіткала й Олега, який став жертвою «змії тятиви», «змії битви» чи «змії щита» (або їх усіх одночасно), прийнявши смерть від «коня моря».

Отже, у результаті проведеного дослідження ми дійшли таких **висновків**:

1. Окреме місце під час дослідження епохи Київської Русі належить питанню перекладу загальновідомих легенд, які можуть не відповідати дійсності хоча тому, що давні хроністи далеко не завжди мали доступ до об'єктивних джерел і достовірної інформації.

2. Хоча, згідно з літописом, князь Олег помер від укусу змії, «приймавши смерть від коня свого», не виключено, що насправді він міг загинути якимось іншим чином.

3. Варто пам'ятати про варязьке походження перших руських князів, а отже, й вагомих вплив їхнього скандинавського оточення на їхню діяльність і спроби її висвітлення.

4. Скандинавські джерела епохи Темних віків і Середньовіччя часто використовували такий літературний прийом, як кеннінг (поетична заміна іменника кількома словами). При цьому різноманітні кеннінги, що містили слово «змія» («змія тятиви», «змія щита», «змія битви», «змія загиблих» тощо), доволі часто позначали різні види зброї (стріли, списи, мечі тощо), а кеннінги, до складу яких уходило слово «кінь» («кінь моря», «кінь хвиль» або й просто «кінь» тощо), як правило, позначали корабель.

5. Отже, вказівка на те, що князь помер від укусу змії, приймавши смерть від коня, цілком може являти собою помилку давніх слов'янських хроністів, які буквально зрозуміли положення скандинавських джерел.

6. Вельми ймовірним є припущення про те, що насправді князь Олег загинув у бою під час морського походу, але не в 912 р., як каже літопис, а на кілька років пізніше. Цілком можливо, що ця трагедія сталася під час каспійського походу русів, близько 913–914 рр.

Перспективним напрямом розробки цієї проблеми є подальше дослідження епохи Київської Русі із залученням найрізноманітніших джерел і знань дотичних до історії наук.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Повесть временных лет (по Лаврентьевской летописи 1377 г.) : в 2 ч. / под ред. чл.-корр. АН СССР В.П. Адриановой-Перетц. – М. – Л. : Издательство Академии наук СССР, 1950. – Ч. 1. – 1950. – 406 с.
2. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / под ред. и с предисл. А.Н. Насонова. – М. – Л. : Издательство Академии наук СССР, 1950. – 642 с.

3. Грушевський М.С. Історія України-Руси : в 11 т. і 12 кн. / М.С. Грушевський ; редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 1. – 1991. – 736 с.

4. Гуревич А.Я. Средневековый героический эпос германских народов / А.Я. Гуревич // Беовульф; Старшая Эдда; Песнь о нибелунгах. – М. : Эксмо, 2014. – 864 с.

5. Кеннинг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Кеннинг>. – Кеннинг.

6. Гуревич Е.А. Поэзия скальдов / Е.А. Гуревич, И.Г. Матюшина ; отв. ред. Е.М. Мелетинский. – М. : РГГУ, 1999. – 752 с.

7. Толочко П. Київська Русь / П. Толочко. – К. : Абрис, 1996. – 360 с.

8. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України: Репринтне відтворення видання 1913 року / М.С. Грушевський ; за ред. Ю. Мезенко. – К. : Золоті ворота – ДТК УРСР – Радуга, 1990. – 524 с.

УДК 322:341.231.14:061.1

ВЗАЄМНИЙ ВПЛИВ РЕЛІГІЙНИХ І ПРАВОВИХ НОРМ У ПРОЦЕСІ ЇХ ФОРМУВАННЯ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЄВРОПІ

Єрмакова Г.С., к. філос. н.,
доцент кафедри історії та теорії держави і права
Міжрегіональна академія управління персоналом

У статті розкрито особливості співвідношення права та релігії в цивілізаційному вимірі еволюції соціальних регуляторів. Проведено аналіз механізму впливу релігійних норм на регулювання суспільних процесів. Установлено, що в демократичному суспільстві верховенство закону відбувається під впливом і в інтересах політичних сил, які найбільше представлені в політичній владі держави. Відзначено, що Церква усвідомлює необхідність певних регуляторів і детермінант власного розвитку і свого існування. Ці регулятори й детермінанти, які визнає й установлює сама церква, зміцнили систему канонічного права, стали прототипом організаційної системи церковної ієрархії.

Ключові слова: релігійні норми, норми права, правова система, інтеграція, праворозуміння.

В статье раскрыты особенности соотношения права и религии в цивилизационном измерении эволюции социальных регуляторов. Проведен анализ механизма влияния религиозных норм на регулирование общественных процессов. Установлено, что в демократическом обществе верховенство закона происходит под влиянием и в интересах политических сил, которые наиболее представлены в политической власти государства. Отмечено, что Церковь осознает необходимость определенных регуляторов и детерминант собственного развития и своего существования. Эти регуляторы и детерминанты, которые признает и устанавливает сама церковь, укрепили систему канонического права, выступили прототипом организационной системы церковной иерархии.

Ключевые слова: религиозные нормы, нормы права, правовая система, интеграция, правопонимание.

Ermakova A.S. MUTUAL INFLUENCE OF RELIGIOUS AND LEGAL NORMS IN THE PROCESS OF FORMATION OF THE SOCIO-POLITICAL SPACE OF INTEGRATION PROCESSES IN EUROPE

The features of the relationship between law and religion in civilized terms of the evolution of social controls were disclosed. An analysis of the impact of religious norms on regulation of social processes was made. It was established that in a democratic society, the rule of law are influenced by and in the interests of political forces that are most represented in the political power of the state. It was noted that the Church is aware of the need for a certain regulators and determinants of their own development and their own existence. These regulators and determinants that church itself recognizes that strengthened the system of canon law, act against the church hierarchy system of internal rules.

Key words: religious norms, law, legal system, integration, legal thinking.

Постановка проблеми. Створення суспільного порядку й держави вимагало впорядкування соціуму. Тривалий історичний етап розвитку людства продемонстрував, що держава є найвищою відомою нам сьогодні формою еволюції суспільного устрою на засадах публічно-політичного діалогу. Держава уособлює в собі порядок, утворений і закріплений певним чином. Однак якщо говорити

про історизм держави і права, то звертає на себе увагу зовсім інший суспільний цивілізаційний феномен – релігія. Держава з'являлася завжди й лише там, де існувала система соціальних регуляторів, що походила від міфології, а згодом від релігії. При цьому не важливо, чи була ця релігія монотеїстичною чи політеїстичною, головне те, що це була релігія, підпорядкована або врегульована специ-